

159784

GRAD SENJ PRVO KULTURNO SRE- DIŠTE HRVATSKOGA NARODA.

NAPISAO
RUDOLF STROHAL.

Cijena K 1.—

U ZAGREBU 1918.

Tisak tiskare „Merkur“, Ilica 31, a trošak grada Senja.

159784

V

GRAD SENJ PRVO KULTURNO SRE- DIŠTE HRVATSKOGA NARODA.

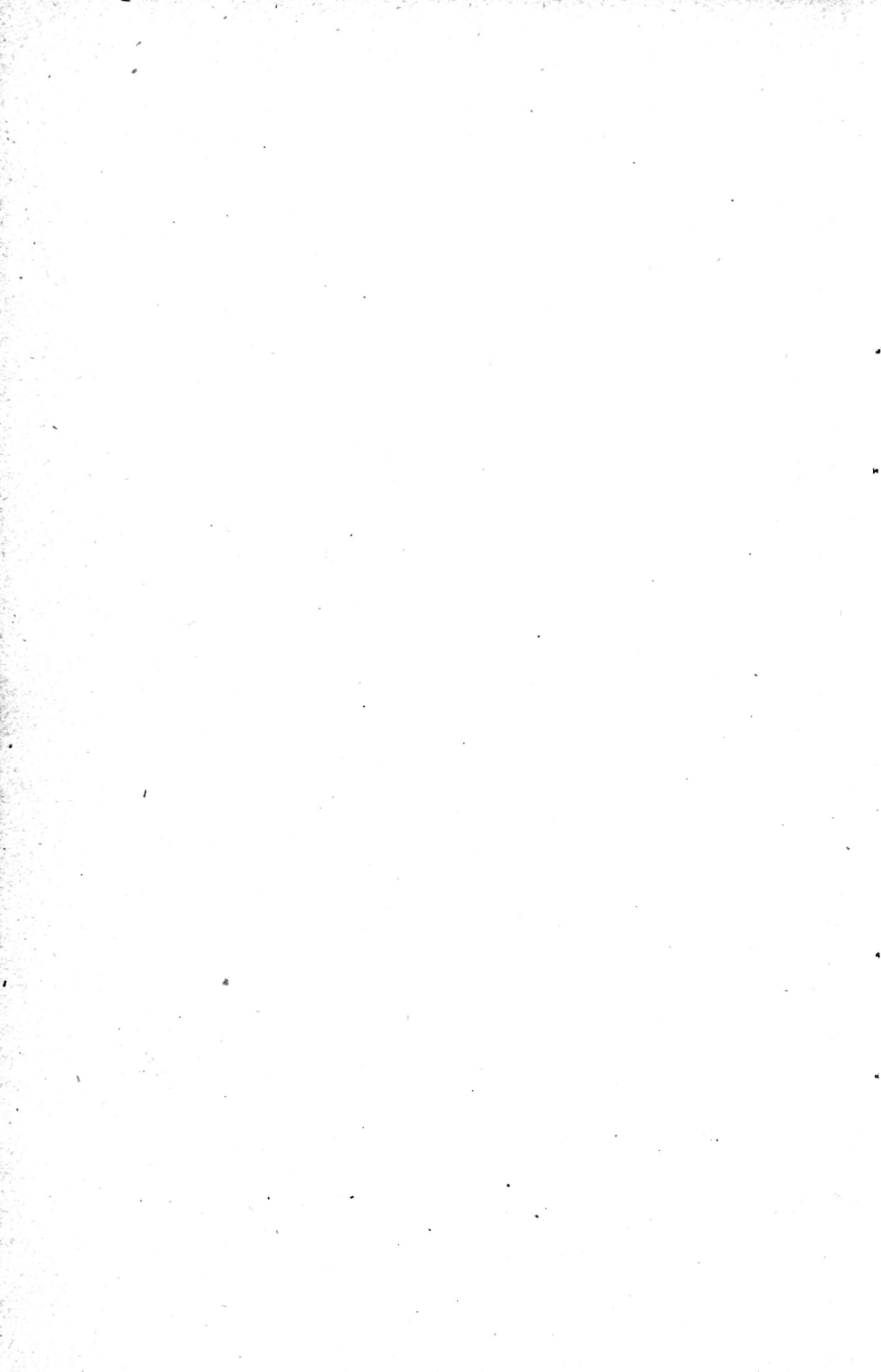
NAPISAO
RUDOLF STROHAL.

159784

U ZAGREBU 1918.

Tisak tiskare „Merkur“, Ilica 31, a trošak grada Senja.

Predgovor.

Dugo sam već osjećao zabludu hrvatskih literarnih historičara, koji su jednoglasno prozvali Dalmaciju kolijevkom hrvatske umjetne knjige. Ja sam protiv ove zablude već reagirao raznim zgodama., te proglasio na temelju sačuvanih makar i vrlo oskudnih starih hrvatskih glagolicom napisanih spomenika hrvatsko primorje pravom kolijevkom hrvatske umjetne knjige sa središtem u gradu Senju.

Kako su današnje tiskarske prilike vrlo nepovoljne i skupe, obratio sam se molbom na općinu grada Senja, da mi pripomogne sakupiti moje razloge za ovu tvrdnju u posebnoj radnji.

Općina grada Senja odazvala se je mojoj molbi i evo mene sa mojim razlozima. Ovom sam radnjom nastojao ne samo dovesti na čistac pitanja o našoj najstarijoj književnoj ostavštini, nego želio sam i izraziti pred cijelim svijetom priznati: je današnjoj modruško-senjskoj biskupiji napose gradu Senju za njezin prvi rad oko prosvjete hrvatskoga naroda. Ovu joj zaslugu ne može danas nitko poreći, ne želi li zažmiriti pred istinom i pred sačuvanim spomenicima, kojih nijesu ljudi htjeli ili znali proučiti.

Ti nam spomenici jasno ističu grad Senj kao prvo kulturno ognjište hrv. naroda.

Istina je, da djela, koje sam iz naše starine istaknuo, nijesu djela, koja bi zadovoljavala današnju publiku i današnjim zahtjevima, ali su djela, kakova je tražilo ono doba i koja su zadovoljavala tadanje potrebe. Ali što se osobito imade istaći, hrvatski je narod ta djela vrlo dobro poznao, jer su mu ih njegovi popovi glagolaši marljivo čitali, s narodom u crkvi pjevali i predstavljali. Taj je literatura hrvatski narod tečajem više vijekova uz-

gajala i učinila ga pitomim i krotkim uza sve vrlo nepovoljne prilike. Sačuvala mu narodnost i ime hrvatsko.

To valja osobito danas istaknuti, gdje se radi o samoodređenju naroda, pa kazati i pokazati cijelome svijetu, da je hrvatski narod imao već u 14. i 15. vijeku svoju narodnu knjigu, kada su i drugi veliki narodi istom započeli osnivati svoje narodne literature. Najodličnije mjesto u toj brizi za hrvatsku narodnu knjigu ide gradu Senju.

Ja sam već više knjiga iz naše stare i zaboravljene hrvatske knjige pred svijet iznio, i to pod naslovima:

1. Hrvatska glagolska notarska knjiga Ivana Stačića.
2. Hrvatska glagolska knjiga (općeniti nacrt).
3. Cvet mudrosti vsake. Najstarije sačuvano umjetno hrvatsko djelo iz 14. vijeka.
4. Zbirka starih hrvatskih crkvenih pjesama.
5. Mirakuli ili čudesa.
6. Stare hrvatske apokrifne priče i legende.
7. Velika množina starih isprava, kronika itd. u raznim časopisima.
8. Prilike.

Ako naidje moj rad oko naše starine na priznanje i potporu, izdat ću za nekoliko godina svu našu staru knjigu, u koliko vrijedi, da je svijet upozna.

1. Pristup.

Svi naši literarni historici uče, da je naša umjetna knjiga započela u Dalmaciji koncem 15. i početkom 16. vijeka. Nu tomu nije tako. Do ovakove tvrdnje mogli su naši literarni historici doći, jer nijesu poznavali naše najstarije umjetne knjige, koja se je njegovala već u 14. i 15. vijeku, a napisana bila glagolskim pismenima.

Proučavajući literaturu hrvatsku 14. i 15. vijeka, uvjerio sam se, da se je najstarija hrvatska knjiga njegovala na području senjsko-modruške biskupije, osobito u Vinodolu i u sjevernom dijelu današnje ličko-krbavske županije. Odavle širila se u Istru i istarske otoke, osobito na otok Krk, i u sjevernu Dalmaciju, osobito u grad Zadar.

Da se je hrvatska umjetna knjiga mogla u Vinodolu njegovati već u 13. vijeku, pokazuje nam sačuvani primjerak vinodolskoga zakona od god. 1280. (sačuvan u prijepisu oko god. 1565.), koji nam jamči za priličnu stilističnu dotjeranost i književnu spremu onoga vremena u Vinodolu. Ali iz 13. vijeka nijesam ipak dosada našao nijednoga hrvatskoga književnoga djela. Najstarija književna djela, što sam ih našao, pripadaju istom 14. vijeku. Za sada mogu navesti takova dva djela, i to:

1. Božićnu pjesmu, koju sam štampao u svojoj „Zbirci starih hrvatskih crkvenih pjesama“ na str. 7. i koja je bila napisana već prije god. 1320. Najstariji rukopis ove pjesme čuva se u arhivu Jugosl. akademije na pergameni, te je umetnut u veći glagolski (kasniji) zbornik u istom arhivu pod signaturom IV. a 92. Sudeći po jezičnim osobinama ovoga rukopisa, čini se najvjerojatnijim, da je napisan u Vinodolu.

2. Moralno-filozofično djelo *Cvêť vsake mudrosti*. I ovo sam djelo štampao. Najstariji rukopis, u kom se ovo djelo

nalazi, čuva se u arhivu Jugosl. akademije pod sign. III. a. 15., te je napisan, košto kasnije bilješke pokazuju, u Vinodolu, i to u 14. vijeku.

U istom ovom rukopisu imade raznih manjih članaka, od kojih sam neke kao apokrifne priče i legende štampao u svojoj knjizi: „Apokrifne priče i legende“, a neke medju prilikama, što izlaze u „Zborniku za narodni život i običaje Jugoslavena“.

Cijeli ovaj rukopis opisao sam potanko u svojoj knjizi „Hrvatska glagolska knjiga“ od str. 138.—142.

I u svagdanjim poslovima služili su se Hrvati u Vinodolu iu opće u senjsko-modruškoj biskupiji dosta hrvatskim jezikom te sastavljali u hrvatskom jeziku svoje poslovne sastavke. Tako su nam se sačuvali neki napisi iz 14. vijeka, kao iz Senja jedan od god. 1307. i drugi od god. 1330., a jedan iz Novoga od g. 1321 (?), zatim isprave, kao jedna sa Trsata kraj Rijeke od god. 1288. (u kasnijem prijepisu), tri iz Novoga, i to jedna od god. 1309., druga od 15. listopada 1309. i treća od 8. rujna 1395., te jedna iz Belgrada od god. 1323., jedna iz Modruša od 9. VIII. 1381. i jedna iz Počitelja od 13. VIII. 1393.

Istina je, da imademo sličnih napisa i isprava i iz nekih mjesta u Istri i na istarskim otocima osobito sa otoka Krka, kao iz Baške, Rete, Omišlja, Dobrinja, grada Krka i Pazina, ali nam se nije sačuvalo nijedno književno djelo iz 14. vijeka iz koga drugoga mjesta no iz Vinodola.

Poznat nam je i jedan javni notar iz Vinodola, koji je djelovao u Novom u Vinodolu oko god. 1309., a ime mu je bilo Gašpar Bribiranin.

2. Glagolsko pismo.

Hrvati do 14. vijeka služili se malo ne isključivo glagolskim pismom. Nešto se je pisalo u Bosni i ćirilicom, koju su Bosanci poprimili od Srba, a ovi od Bugara. U Dalmaciji počeli su Hrvati pisati na hrvatskom jeziku i latinskim pismenima, a u talijanskom pravopisu već u 14. vijeku.

Hrvati su dobili glagolsko pismo od braće Ćirila i Metoda, dotično od njihovih učenika. Ta činjenica nam je podjedno i najjačim dokazom, da braća Ćiril i Metod nijesu ni drugim pismom slavenskim pisali no glagonskim ni drugoga slavenskoga pisma poznavali, jer da su oni kakovim drugim pismom pisali, došlo bi to pismo i k Hrvatima. Glagolsko pismo sačuvalo se je od vremena Ćirila i Metoda i u češkom narodu i u zapadnim krajevima (u Macedoniji) Bugara.

Ćirilsko pismo je nastalo istom iza smrti braće Ćirila i Metoda na dvoru bugarskoga cara Simeona, koji je htio mladu slavensku knjigu uopće reformirati, te medju ostalim dao urediti i novo pismo slavensko, ćirilicu. Zanos za novo pismo bio je na dvoru cara Simeona velik, te je savremenik Simeonov crnorizac Hrabar pripisao izum ćirilice samomu Ćirilu, ignorirajući posvema starije glagolsko pismo.

Glagolsko je pismo došlo k Hrvatima sa slavenskim bogoslužjem, koje se je održalo u nekim hrvatskim biskupijama, napose u senjsko-modruškoj, sve do današnjega dana.

Crkvene knjige, koje su Hrvati primili od braće Ćirila i Metoda bile su napisane na jeziku starom bugarskom, kojim se je govorilo oko Soluna, rodnoga mjesta braće Ćirila i Metoda, ili na jeziku starom slovenskom, kako hoće B. Kopitar i F. Miklošić, kojim da se je govorilo u Panoniji, u zemlji kneza Kocela.

Taj se je jezik prilično mnogo razlikovao od hrvatskoga jezika, te taj jezik nije prodro kod Hrvata nikada iz crkvene porabe u hrvatsku knjigu, kako se je dogodilo kod Srba, Bugara i Rusa. Pojedine su oblike i riječi doduše i naši popovi glagolašt unosili iz crkvenoga jezika u svoja hrvatska književna djela, ali to su radili više iz afektacije.

Sačuvale su nam se neke crkvene pjesme, neke apokrifne priče i legende napisane slaveno-hrvatskim jezikom, ali za te držim, da su ih Hrvati primili sa ostalim crkvenim knjigama od braće Ćirila i Metoda, dotično od njihovih učenika, te ih nekoliko vijekova prepisivali (do 16. v.)

Hrvatski popovi glagolaši postajali su u tome crkvenom jeziku sve nevješiji, te su prepisujući svoje crkvene knjige zamijenjivali rado glasove, oblike i riječi originala sa hrvatskim glasovima, oblicima i riječima. Stoga nam ni najstarije sačuvane hrvatske crkvene knjige (misali, brevijari, psaltiri, evandjelistari i t. d.) ne predočuju jezika Ćirila i Metoda, već neku jezičnu smjesu od jezika staroga bugarskoga i hrvatskoga. U nauci se ovakovi književni spomenici nazivlju starim bugarskima recenzije hrvatske.

Ni samo pismo glagolsko ne ostade u' Hrvata upravo onakovo, kakovo su primili od braće Ćirila i Metoda, dotično od njihovih učenika. Originalni oblik glagolskoga pisma bio je okrugao, a Hrvati su taj oblik zamijenili uglatim. Kada se je taj proces zgodio, ne možemo točno odrediti, jer ga već u najstarijim sačuvanim spomenicima hrvatskim opažamo provedenim (u 12. v.)

Što je Hrvate potaklo na to promjenu, ne mogu pouzdano odrediti. Ali držim, da je utjecao na tu promjenu moderni uglati oblik gotškoga pisma napram starijem okruglom obliku latinskoga pisma. Po svoj prilici bio je uglati oblik hrv. glagolskoga pisma i razlogom, da su ga neki protivnici slavenske liturgije u Hrvata ponovno puta nazivali gotskim pismenima.

3. Hrvatska knjiga u 15. vijeku u Vinodolu i u senjsko-modruškoj biskupiji.

Hrvatski rukopisi književnih djela, koji nam se sačuvaše iz 15. vijeka, ne imadu obično zabilježeno mjesto, gdje su nastali, ali svi nam ipak jasno pokazuju, da su postali ili u hrvatskom primorju ili u Lici ili na otoku Krku ili u istočnom dijelu Istre.

Takovi su ovi rukopisi :

1. Tako zvani Ivančićev zbornik, koji se danas čuva u samostanu Franjevacu na Glavotoku na otoku Krku. Ja sam taj zbornik opisao u svojoj „Hrvatskoj glagolskoj knjizi“ na str. 160. i 161. Velike vrijednosti za nas Hrvate nema, jer je pretežno pisan slaveno-hrvatskim jezikom i pretežno je strogo crkvenoga sadržaja. Za nas su svakako najzanimivija čudesa blažene djevice Marije od lista 94a.—112b. i čudesa Marije Magdalene od lista 112b.—122a.

2. Zrcalo seu speculum illyricum. Ovaj se rukopis danas čuva u Vatikanskoj knjižnici na Rtmu pod signaturom Borg. LVII. 9. illyrico 9. Prepisao je ovaj rukopis iz starijega originala za popa Grgura u Vrbniku žakan Luka, te dovršio djelo 19. maja 1445. Tko je original hrvatski napisao, kada i gdje, za sada ne znamo. Nema sumnje, da je bio napisan prije god. 1445., a vrlo je vjerovatno, da ga je žakan Luka dobio iz susjednoga Vinodola. Na žalost nije ovaj rukopis za danas jošte proučen. Djelo imade zadaću privesti čovjeka k spasenju. O ovom rukopisu govorim u svojoj „Hrvatskoj glagolskoj knjizi“ na str. 166.

3. Rukopis, što ga je dobio prof. I. Milčetić od pokojnoga gvardijana samostana sv. Magdalene u Dubašnici, Benka Zgom-

bića i o kom referiše u svojoj „Hrvatskoj glagoljskoj biografiji“ od str. 258.—262. Najzanimiviji dio ovoga rukopisa je „Hrvatski lucidarij“, što ga je prof. I. Milčetić priredio za štampu u Starinama XXX. od str. 288.—334. Lucidarij je u neku ruku kompendij znanja o Bogu, vjeri i svijetu. Način i oblik raspravljanja je dialog u pitanjima i odgovorima između učitelja i učenika.

4. Zbornik pokojnoga vrbničkoga kanonika I. Petrisa od god. 1468., koji se čuva u vrbničkom župnom uredu. Ovaj zbornik nije na žalost još proučen, ali ipak znademo, da imademo u njem vrlo obilat i zanimiv sadržaj. Među ostalim nalazimo u tom rukopisu trojski roman, knjige Katona mudroga, hrvatski lucidarij, više apokrifnih priča i legenda, više mirakula ili čudesa i t. d.

5. Djelo Antonin ili upute svećenicima za sv. ispovijed bilo je prviput prevedeno u području senjsko-modruške biskupije sredinom 15. vijeka, košto nas upućuje najstariji sačuvani rukopis ovoga djela, koji se čuva u arhivu Jugoslavenske akademije u Zagrebu pod signaturom IV. a. 48.

U ovom rukopisu nalazimo osim djela Antonina još legende i dramske moralitete, koje sam izdao u svojoj knjizi „Apokrifne priče i legende“, dva mirakula i jedna apokrifna priča. O ovom rukopisu govorim potanje u svojoj „Hrvatskoj glagoljskoj knjizi“ na str. 145.—147.

Iz područja senjsko-modruške biskupije bit će i rukopis Antonina, koji se danas čuva u Vatikanskoj knjižnici u Rimu pod signaturom Mus. Borg. P. F. illyrico 11. B., što ga je prepisao oko god. 1510. pop Broz (= Ambroz) Čatlić na Stanićih.

U krčku biskupiju prešlo je djelo Antonin već u drugoj polovici 15. vijeka, košto pokazuje akademijski rukopis IV. a. 92. Ovomu rukopisu pridodan je u novije vrijeme, još jedan rukopis, kojega jezične osobine pokazuju, da je nastao u Vinodolu. I onaj drugi rukopis napisan je u 15. vijeku, a sadržaje tri crkvene pjesme, prikazanje „Pláč gospoje“ i legendu o sv. Arzeni sve u hrv. narodnom jeziku.

6 Djelo Dialogi pape sv. Grgura velikoga. Ovo je djelo nastalo u području senjsko-modruške biskupije (po svojoj

prilici u Vinodolu) oko god. 1450., košto sam to dokazao u svojoj Hrvatskoj glagolskoj knjizi. Knjiga ova je služila za poduku i stručnu naobrazbu podmlatka naših popova glagolaša. Cijelo je djelo razdijeljeno u četiri knjige, a svaka knjiga u više poglavlja ili kapitula. Prva knjiga govori o bogu, o anđelima i o stvorenju prvoga čovjeka. Druga knjiga govori o Isukrstu, o njegovu dolasku na ovaj svijet i o njegovu nauku. U trećoj se knjizi razmatraju pitanja, koja se tiču ovoga svijeta, a u četvrtoj pitanja, koja se tiču života onkraj groba.

Dakako da se je i ovo djelo raširilo u prijepisima u susjedne biskupije iz senjsko-modruške naročito u krčku, u istarske i u zadarsku.

7. Zbirka crkvenih pjesama, koje se nalaze u rukopisu, koji se čuva u pariškoj Narodnoj biblioteci među slavenskim spomenicima pod br. 11., a štampao ih Josip Vajs u Starinama u knjizi XXXI. od str. 260.—275. Pojedine pjesme nalaze se i u drugim rukopisima 15. vijeka, osobito u raznim brevijarima. Većina tih crkvenih pjesama nastala je u području senjsko-modruške biskupije, a odanle su se širile u susjedne biskupije.

8. Kvarezim al žakna Broza z Bužan od Kacitić z Dubovika plemenem Kolunić. Ovo je knjiga propovijedi korizmenih U svem ih imade 47. Stariji rukopis ovoga djela bio je napisan god. 1486., a dovršen 7. srpnja. Ovu je knjigu napisao pomenuti žakan za poštovana muža gospodina Leonarda, vikara gatanskoga.

Dakako da su to samo neznatni ostanci, na koje smo mi naišli i koji su nam se slučajno sačuvali, ali i ovi ostanci nam dokazuju, da je bio književni rad u senjsko-modruškoj biskupiji dosta živahan. Nalazimo tu crkvenih pjesama, apokrifnih priča i legenda i mirakula, većih djela za poduku podmlatka svećeničkoga, kao djela Lucidarij, Antonin, Dialog pape Grgura velikoga, knjige mudroga Katona, za zabavu trojski roman, a kao pripomoćnu knjigu zbirke propovijedi.

4. Sačuvana svagdanja proza iz senjsko-modruške biskupije u 15. vijeku.

Iz senjsko-modruške biskupije sačuvali su nam se iz 15. vijeka:

1. napisi, i to dva iz Senja, jedan od god. 1425., a drugi od god. 1483, dva iz Bribira, oba iz god. 1491.

2. isprave ili listine, i to jedna iz Trsata od 5./IX. 1458; dvadeset i dvije iz Novoga, i to od XI. 1422., 4./I. 1428., 4./I. 1428., 15./XII. 1445., 10./XII. 1446., 4./XII. 1447., 26./X. 1450., 30./XII. 1450., 28./X. 1455., 21./V. 1459., 25./VI. 1460., 21./III. 1464., 1465., 11./IV. 1468., 7./I. 1470., 13./XII. 1470. 18./V. 1472., 1472., 10./II. 1476., 4./V. 1478., 22./X. 1484; iz Belgrada jedna od 1./XII. 1449.; iz Senja dvadeset i jedna, i to od 7./XI. 1437., 8./XI. 1445., 17./IV. 1447., VI. 448., 24./IV. 1463., 5./III. 1466., 15./III. 19./VIII. 1482., 19./V. 1483., 22./X. 1484., 5./VI. 1485., 1415. 16./VIII. 1485., 1./VI. 1486., 26./X. 1486., 28./VIII. 1487., 29./VIII. 1487., 8./V. 1488., 4./VIII. 1488., 1489., 1496., 16./VIII. 1496; iz Modruša devet, i to od 10./VII. 1457., 1463., 4./VIII. 1463., 15./VIII. 1464., 1461.—1470., 10./VI. 1471., 12./IV. 1486., 5./I. 1497., 20./IV. 1498.; iz Hreljina tri, i to od 4./II. 1403., 6./III. 1440., 14./VI. 1493.; iz Crikvenice od 27./VIII. 1419., 7./III. 1447., 10./II. 1485.; iz Brinja dvanaest, i to od 12./I. 1428., 16./VI. 1430., 3./II. 1489., 29./XI. 1490., 4./VI. 1493., 4./VI. 1493., 25./I. 1495., 5./VI. 1495., I./IV. 1496., I./XII. 1498., 15./I. 1499., 13./II. 1499.; iz Podhumka jedna od 10./V. 1431.; iz Sv. Ivana u Lici jedna od 16./VII. 1433.; iz Buža od IV. 1434., 19./IV. 1487., 1490., iz Bribira pet, i to od 1440., 2./II. 1485., 4./III. 1487. 4./III., 1487., 20./III. 1490.; iz Otočca dvije, i to od 11./VIII. 1444., 15./IX. 1475.; iz Bakra četiri, i to od 21./I. 1445., 15./V.

1455., 11./III. 1492., 13./II. 1497.; iz Tržića tri, i to od 18./II 1450., 1./III. 1484., 24./IX. 1492.; iz Blagaja jedna od 1420—1450.; iz Brubna jedna od 30./IV. 1453.; iz Grobnika jedna od 16./XI. 1457.; iz Baga dvije, † to od 12./XI. 1460., 5./III. 1495.; iz Jelovika jedna od 26./III. 1461., iz Sv. Mikule na Gvozdu od 9./VIII. 1464., 1./IV. 1475.; iz Grižana od 8./XII. 1472.; iz Slata dvije, i to od 1475. i 1495.; iz Lapca jedna od 14./VII. 1484; iz Jablanca od 11./IV. 1485.; iz Marinina kod Buža jedna od 5./VI. 1485.; iz Glagolišta jedna od 1487.; iz Korenice jedna od 28./III. 1489; iz Skurina pet, i to od 29./VI. 1490., 1495., 26./4. 1499., 8./V. 1499., 10./VI. 1499.; iz Gradčine od 1./XI., 1490; iz Sv. Petra na Slatskoj gori jedna od 1491.; iz Slunja jedna od 5./IV. 1492.; iz Crne vasi od 30./X. 1497.

3. Javni notari ili kanciliri poznati su iz 15. vijeka, i to iz Senja Ivan Sakuš de Lode, svjetovnjak, oko god. 1437., Stegunberg, svjetovnjak, oko god. 1480., Ivan Zojčić, svjetovnjak, oko god. 1485., i Petar Jakovčić, svećenik, oko god. 1489., iz Baga Matij Bohončić, svećenik, oko god. 1460. i pop Juraj oko god. 1495.; domin Kirin Vranić Gućanin iz Bakra oko god. 1445.; iz Novoga, Jakov Lovrić, sin Petra, svećenik oko god. 1450; iz Buža Jakov Bajčić, svećenik.

4. Kao pisci isprava poznati su svećenici pop Matij iz Crikvenice oko god. 1419., pop Vid iz Novoga oko god. 1422., plovani Blaž iz Hreljina oko god. 1423., dom. pop preur Filip iz Crikvenice oko god. 1447., pop Luka Mavrić iz Beograda oko godine 1449., pop Ambroz, obrani tavel bakarski oko god. 1455., domin Mihovil iz Bribira oko god. 1485., pop Petar Vidaković plovani iz Novoga oko god. 1496., pop Filip, provendar novljanske crkve oko god. 1499. i žakan Stipan iz Grižana oko god. 1474.

5. Iz senjsko-modruške biskupije širi se hrv. knjiga u susjedne krajeve u 15. vijeku,

Nema sumnje, da je već u 15. vijeku prešla hrv. knjiga iz senjsko-modruške biskupije na Krk, ali je pomalo prelazila i

1. u Istru, pa mi nalazimo kocem 15. vijeka u Istri književnika popa Šimuna Grebla, od koga su nam se sačuvala dva djela, i to: a) Kvadriga, djelo, koje raspravlja o četirima predmetima, i to o vjeri, o djelu, o ispovijedi i o molitvi. Rukopis ovoga djela čuva se danas u dvorskoj knjižnici u Beču pod signaturom „Codex slavicus 55“ i b) Kvarezimal, t. j. zbirka korizmenih propovijedi. Rukopis ovoga djela čuva se danas u arhivu župnoga ureda u Vrbniku. Oba ova dva djela napisao je pop Šimun Greblo god. 1493. (dotično god. 1497.).

2. u Dalmaciju. U drugoj polovici 15. vijeka javlja se najstariji hrv. književnik iz Dalmacije fra Matej Zadranin Bošnjak. Rodio se je negdje u Bosni (oko Glamoča) oko god. 1420. Odavle je prebjegao u Dalmaciju, kada su mu Turci zarobili roditelje i braću. U Zadru stupi u samostan sv. Franje trećega reda, te je u tom redu postigao razne časti i stekao si velikih zasluga za taj red, osobito podižući nove samostane i popravljajući stare. Tako je medju ostalim podigao crkvu i samostan u Martinšćici na Cresu i podigao samostan na Glavotoku na otoku Krku. U oba je ova samostana fra Matej boravio neko vrijeme i dolazio u bliži doticaj sa hrvatskim književnicima iz Vinodola, što ga je i potaklo na književni rad u hrvatskom jeziku. Umr'o je god. 1525. Od njega nam se je sačuvalo oveći zbornik različitih knji-

ževnih djela, napisanih na hrvatskom i na slaveno-hrvatskom jeziku. Od hrvatskih djela zanimiva su prikazanja „Kako Isus oslobodi svete oce iz limba“ (nepotpuno), „Muka i smrt Spasitelja našega“, pet bogoljubnih pjesama, apokrifne priče i legende o smrti Adamovoj, o Avramu, o arkandjelu Mihajlu, o sv. Agapitu i o dvanaest petaka, te Cvet vsake mudrosti (nepotpuno). Iz njegova zbornika vidimo, da je u nj unosio svoja originalna djela i prijepise iz starijih djela. Rukopis njegova zbornika čuva se danas u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom IV. a. 120.

3. u zapadne krajeve današnje zagrebačke nadbiskupije. Iz druge polovice 15. vijeka sačuvao nam se glagolski rukopis iz Novoga grada na Dobri (ili bolje iz Crikvenoga sela). Rukopis ovaj čuva se danas u Studijskoj biblioteci u Ljubljani pod signaturom „Slavische Sammlung Futrol 3. br. 368.“ i to samo prvih 10 listova. Ovih deset listova sadržaje dramski moralitet „Slovo meštra Polikrapa z Ibrnije, ki boga moli, da bi mu dal smrt viditi i da mu“ nadalje kapitul od Antikrista, priliku o kraljici kod vruga upisanoj i odlomke iz djela „Cvêt mudrosti vsake“.

Sa ovim rukopisom je danas još i drugi zajedno, koji je bio napisan u Bužama na području senjsko-modruške biskupije iz 15. vijeka. Opsiže 10 listova i sadržaje o ishodu duš, legendu o sv. Makariju, legendu o blaženoj djevici Mariji, legendu o ocu Agapitu i dvije propovijedi na uskrснуće gospodnje i na sv. Mariju Magdalenu.

Iz područja zagrebačke biskupije nalazimo i više isprava hrvatskim jezikom napisanih, tako iz Ozlja pet isprava od 10./VIII. 1433., 3./V. 1437., 3. V. 1437., 4./XI. 1459. i 1./V. 1479.; iz Draganića tri isprave od 23./XI. 1433., 1436. i 28./VI. 1459.; iz Steničnjaka dvije isprave kao od 1439. i 1460.; iz Bosiljeva jednu od 5./VI. 1461; iz Pod Lipnika jednu od 4./VI. 1465.; iz Orlica kraj Karlovca od 1496.

4. I u sjevernu Bosnu širila se je hrvatska knjiga. Mi imamo iz 15. vijeka više isprava napisanih hrvatskim jezikom i glagolskim pismom, kao iz Ostrošca jednu od 21./IX. 1413.; iz Ripča dvije, i to od 1./V. 1447. i od 1493.; iz Rmanja tri

od 28./XI. 1448., 1451. i 11./VI. 1478.; iz Čovca jednu od 14./III. 1469.; iz Bišća jednu od 24./II. 1487.; iz Podzvizda jednu od 23./VII. 1493.; iz Huma kraj Ripča jednu od 1493.

5. U 16. vijeku širila se je ta knjiga i u Kranjsku, Štajersku i u austrijsko primorje.

6. Grad Senj za staru hrvatsku knjigu.

Da je bio književni rad u senjsko-modruškoj biskupiji dosta obilan, najboljim nam je dokazom, što se je osjetila potreba tiskare u Senju, koja je bila osnovana god. 1494. Slova su dobili iz Mletaka (glagolska), gdje su bile već prije neke knjige štampane glagolskim pismenima. (Misal 1483. i Brevijar 1493.). Vlasnik tiskare je bio senjski arcidjakon Silvestar Bedričić, a kasnije senjski biskup Šimun Kozičić, a rukovodio je tiskarske poslove isprva senjski kanonik Blaž Bartolomeov sin iz Vrbnika, a od god. 1507. Grgur Senjanin, koji je tiskarstvo naučio u Mlecima, te ondje postao meštom tiskarske umjetnosti. Iz te tiskare sačuvalo nam se je do danas nekoliko knjiga, i to:

1. Misal hrvatski naštampan oko god. 1494. na jeziku slaveno-hrvatskom.

2. Spovid općena 1496. na narodnom hrvatskom jeziku. Original je ove knjižice napisao fra Mihovil teolog iz Milana, a preveo ga Jakov Blažiolić.

3. Naručnik plebanušev 1507. na narodnom hrvatskom jeziku. Ova je knjiga prijevod latinske knjige „Manipulum curatorum“, što ju je napisao meštar Gvidon od gore, ka se zove Rekorija, a posvetio je djelo svomu biskupu (od Valencije) Rajmundu. Hrvatski prijevod bio je priredjen po odredbi arhižakna i vikara senjskoga Silvestra Bedričića, a preveli su djelo senjski kanonici domin Urban iz Otočca i Tomas djakon.

4. Mirakuli slavne dive Marije 1507. na narodnom hrvatskom jeziku. Od ove knjige priredio sam god. 1917. novo izdanje. Ova je knjiga prijevod od talijanske knjige „Miraculi de la gloriosa verzene Maria“ od god. 1475. Talijansko je djelo

opet kompilacija iz starijih djela Cezarija iz Heisterbacha, dominikanca Ivana Herolta i Vincencija iz Beauvaisa. Hrvatski prijevod priredili su po svoj prilici senjski kanonici domin Urban iz Otočca i Tomaš Brodarić.

5. *Tranzit sv. Jerolima 1508.* na narodnom hrvatskom jeziku. I ova knjiga bit će prijevod ili vjerojatnije preradba sličnoga latinskoga ili talijanskoga djela. Na hrvatskom su ga jeziku obradili pomenuti kanonici senjski domin Urban iz Otočca i Tomas Brodarić.

6. *Korizmenjak*, t. j. korizmene propovijedi 1508., na narodnom hrvatskom jeziku. Ova je knjiga prijevod ili preradba djela fra Ruberta, koji je napisao i posvetu (prolog) kralju Ferantu iz Napulja. Hrvatski prijevod bio je priredjen po nalogu Silvestra Bedričića arhižakna crkve senjske po senjskim kano nicima dominu Urbanu i Tomasu Brodariću.

7. *Obrednik ili ritual 1508.* O ovom ritualu govori I. Brčić u Radu br. LIX. str. 166. i 167.

Ovih sedam knjiga sačuvalo nam se je od nekadanje senjske tiskare. Dakako da su i ove knjige tek neznatni ostanci ondješ njega književnoga rada. Ali i ove nam knjige bjelodano doka zuju, da je bio grad Senj prvo kulturno središte hrvatskoga naroda, a da nije mogao ostati trajnim središtem, bijahu razlogom političke prilike, jer su provale turske u Hrvatsku postajale sve češće i žešće, za kojih je bio i grad Senj više puta ozbiljno ugrožen.

Dok se je radilo u senjskoj tiskari, pisali su popovi glago laši i nadalje svoja djela po Vinodolu. Najinteresantnije je od savremenih rukopisnih djela *Blagdanar* popa Filipa, što ga je prepisao godine 1506. pop Andrija iz Novoga. To je djelo preradba djela dominikanca Ivana Hevolta „*Sermones de sanctis*“. Rukopis ovoga djela čuva se u arhivu Jugoslavenske akademije pod signaturom IV. a. 99. U isto vrijeme spada zbirka propo vijedi popa Tomaša Petrinića iz Banja dvora iz Bužana pleme nom Stupića, što ju je napisao za poštovana redovnika g. Matija Gušćanina, koji bijaše tada upravitelj crkve sv. Marije u gradu Jeloviku i arhiprvad brinjski, god. 1503. i za to dobio plaću od tri dukata. Rukopis ovoga djela čuva se u dvorskoj knjizici u Beču pod signaturom *Codex slavicus 78.*

Utjecaj književnoga rada u senjsko-modruškoj biskupiji bio je osobito velik na Dalmaciju, gdje su bile prilike za književni rad mnogo povoljnije nego li u senjsko-modruškoj biskupiji, osobito kad je ondje izašao na glas kao naučenjak svjetskoga glasa Splitsanin Marko Marulić. M. Marulić istakao se je i kao hrvatski pjesnik osobito svojim epom Juditom i svojom oduljom pjesmom Suzanom. Tečajem vremena stale su mu se pripisivati i mnoge bogoljubne pjesme, koje su kolale medju popovima glagolašima i od kojih su mnoge nastale na području senjsko-modruške biskupije. Tako su nastali rukopisi (Lulićev i Lucićev) Marulićevih djela.

Iza rada Marulićeva razvio se je, košto je poznato, obilat književni rad u Dalmaciji, te slobodni Dubrovnik preuzima zadaću kulturnoga središta hrvatskoga naroda mjesto Senja.

7. O jeziku i pismu književnoga rada u senjsko-modruškoj biskupiji.

Sav književni rad, o kom smo dosada govorili, bio je jednim te istim književnim jezikom napisan, i to čakavskim narječjem. Lokalne osobine pojedinih rukopisa vrlo su neznatne, jedva da se i opažaju.

Mi uopće opažamo isto čakavsko narječje u Istri, po istarskim otocima, u sjevernoj Dalmaciji, po dalmatinskim otocima, na području današnje senjsko-modruške biskupije, u zapadnim krajevima zagrebačke biskupije i u sjevernoj Bosni. Sav književni rad prvoga perioda predočuje nam jedan jedinstveni književni jezik u Hrvata.

Kakvim se je narječjem govorilo u to vrijeme u Slavoniji, ne možemo pouzdano odrediti, jer ne imamo iz toga vremena baš nikakova književnoga spomenika iz Slavonije napisana hrvatskim jezikom. Ali sudeći po nekim još sačuvanim današnjim osobinama jezičnim u Slavoniji, rekao bih, da se je i u Slavoniji govorilo čakavskim narječjem.

Provale turske u Hrvatsku i Slavoniju bile su glavnim razlogom dijalektnim promjenama u hrvatskom narodu i širenju štokavskoga narječja na štetu čakavskoga.

Čakavsko narječje potiskivalo je sa sjevera i kajkavsko narječje, osobito u županiji varaždinskoj, zagrebačkoj, ponešto u bjelovarsko-križevačkoj i modruško-riječkoj, osobito u kotarima čabarskom, delničkom i vrbovskom (Ravnoj gori.)

Pismo kojim su se Hrvati služili u to vrijeme, pišući hrvatskim jezikom, bilo je isključivo glagolsko pismo osim neznatnih pokušaja u Dalmaciji, da se piše latinskim pismenima, i u Bosni da se piše ćirilskim pismom.

Glagolsko pismo doživjelo je u petnaestom vijeku promjenu. Svi rukopisi glagolski skoro do konca 15. vijeka napisani su vrlo lijepo, upravo kaligrafički. Svi su napisani još ustavnom glagolicom, koji rade o književnim ili crkvenim poslovima, dočim se je u svagdanju poslovnu prozu stala uvadjeti tako zvana kurzivna ili brzopisna glagolica.

Poslije 15. vijeka nalazimo još malo lijepo i kaligrafički napisanih glagolskih rukopisa. Što su mlađji glagolski rukopisi, to su ružnije napisani.

Razlika izmedju ustavnoga i brzopisnoga glagolskoga pisma je po prilici onakova, kakova je danas izmedju štampanih slova i rukopisnih.

8. Književni rad na Rijeci.

Ceste turske provale u Hrvatsku i poginuo, koja je prijetila gradu Senju od Turaka, bile su povodom, da je senjski biskup Šimun Kozičić preselio oko god. 1530. svoju tiskaru iz Senja na Rijeku i sam se zaklonio na Rijeku.

Na Rijeci je štampao pomenuti biskup, koliko danas znamo, ove knjige:

1. Misal rimski 1531. napisan slaveno-hrvatskim jezikom

2. Oficij blažene Marije devi po običaju rimskoga dvora 1531. na slaveno-hrvatskom jeziku.

3. Šimuna Kozičića, biskupa modruškoga knjizice od žitija rimskih arhiereov i cesarov od Petra i Julija daže do sadanjih Klimenta sedmoga i Karla petoga. Let gosponjih 1531. Na koncu se nalazi bilješka: „Štampano v Rici v hižah prebivanja gospodina Šimuna biskupa modruškoga, vladajuću vedrenomu gospodinu Ferdinandu kralju rimskomu, ugarskomu, českomu i pr(o)čaja na vrime vzveličenoga gospodina Mikule Jurišića, kapitana ričkoga, dan 15. maja leta od Krstova rojstva 1531.

Ovo je najveće historično djelo stare hrvatske knjige.

Da li se još štogod štampalo na Rijeci, nije nam poznato. Biskup Šimun Kozičić živio je do god. 1536., koje je godine umr'o mjeseca ožujka.

9. Razlozi, s kojih je grad Senj prestao biti kulturnim središtem hrv. naroda.

Česte provale turske u Hrvatsku, osobito iza bitke na Mo-
hačkom polju 1526., počеше ozbiljno ugrožavati imovinu i život
hrv. naroda, te je to bilo povodom, da se je hrv. narod stao iz
nekih krajeva, koji su bili jače izvrženi turskim provalama, listom
seliti iz svoje stare domovine. Takove su seobe bile:

1. u jugozapadnu Ugarsku, koja je opustjela po-
slije mohačke bitke. Točno godine ne znamo, kada se je ta
seoba provela, jer nam nedostaju za to pisani spomenici. Za-
grebački kanonik Janko Barle misli u sv. Ceciliji svesci V. za
god. 1917., da su se Hrvati onamo doselili god. 1533., a E. La-
szowski naišao je na ispravu, iz koje proizlazi, da su se na
imanja grofa Batthyania doselili god. 1540. Vjerojatno je, da se
nijesu doselili svi u jedan mah nego postepeno i to između
godina 1533.—1540. Doselilo se je Hrvata u jugozapadnu Ugar-
sku po prilici pol milijuna, od kojih imade danas do 100.000 ljudi.

Nastaje pitanje, odakle su se ti Hrvati iselili. Na to pitanje
nam u nestašici pisanih spomenika iz onoga vremena odgova-
raju današnje dijalektične osobine ugarskih Hrvata. Isporedimo li
te osobine sa osobinama današnjih dijalekata u Hrvatskoj, opa-
zit ćemo, da su najbližnje dijalektu oštarijskomu, (čakavskomu),
koji sam ja obradio u 180. knjizi Rada Jugosl. akademije. Ali
dijalekat ugarskih Hrvata imade i vrlo mnogo sličnosti sa dija-
lektom, koji nalazimo u pomenutim gore hrvatskim glagolskim

spomenicima i književnim djelima. Stoga držim, da ne ću pogriješiti, ako ustvrdim, da su se ti Hrvati iselili:

- a) iz sjevernih krajeva ličko-krbavske županije,
- b) iz modruško-riječke županije, osobito iz kotara vrbovskoga, ogulinskoga, slunjskoga i vojničkoga.
- c) iz zagrebačke županije, osobito iz kotara karlovačkoga, jaskanskoga, pisarovačkoga, topuskoga, glinskoga, petrinjskoga, dvorskoga i kostajničkoga.
- d) iz bjelovarsko-križevačke županije ponešto.

2. u susjednu Kranjsku iz županije modruško-riječke, osobito iz kotara današnjega čabarskoga, delničkoga i vrbovskoga. Ni za ovu seobu ne znamo točno, kada se je dogodila. Ali držim, da nije mnogo iza one seobe Hrvata u jugo-zapadnu Ugarsku. Ti Hrvati nijesu za uvijek ostali u Kranjskoj, već su se, kada je pogibija od Turaka prestala, vratili u svoju domovinu, te podigli iz nova svoja razorena sela. Tako znademo za Delničane, da su podigli iznova svoje selo na mjestu, gdje je danas, a napustili stare Delnice, koje su ležale dva ili tri kilometara više na zapadu prema Lokvama. Ali ovi su Hrvati, povrativši se, zamijenili svoje staro čakavsko narječje sa kajkavskim narječjem. Tako je postao kajkavski cijeli današnji čabarski kotar, veliki dio delničkoga kotara (sela Lokve, Delnice, Brod na Kupu i Brod Moravice) i dio vrbovskoga kotara (Ravna gora i obliža mjesta).

3.) u Moravsku i doljnu Austriju. Ta se je seoba dogodila god. 1584., a iselili su se Hrvati ponajviše iz delničkoga i vrbovskoga kotara.*

Sa hrvatskim narodom odselili su se u nove postojbine i njihovi popovi glagolaši, te o tavili i neke uspomene na glagolsko pismo i hrvatsku knjigu u Kranjskoj. Ti popovi glagolaši očuvali su Hrvate u novoj postojbini od najezde protestan-

* Čini se, da su se u Austriju doselili već prije. Prof. P. Žulić piše kanoniku Barletu povodom moga članka u Sv. Ceciliji (god. 1917.), da su u Doljnoj Austriji u Cimovu — Hof am Leithaberger — bili Hrvati već god. 1540. i imali za svećenika popa glagolaša!

ske, te ostali katolici do današnjega dana i sačuvali svoje čakavsko narječje u Ugarskoj i Moravskoj.

Ove seobe bile su razlogom, da je znatno popustio književni rad u senjsko-modruškoj biskupiji i da je prestao biti u 16. vijeku grad Senj kulturnim središtem hrvatskoga naroda.

10. Novi naseoci u opustjelim hrv. krajevima.

Opustjele hrvatske krajeve počeli su hrvatski banovi, a osobito karlovački vojnički zapovjednici i generali poslije osnutka karlovačke tvrđave 1579. naseljavati sa grčko istočnim pribjeglicama iz Bosne i južne današnje ličko-krbavske županije, kamo su se međjutim doselili tako zvani Bunjevci iz Hercegovine sa rijeke Bunje.

Ti su se Bunjevci selili ne samo u Hrvatsku već u 17. i 18. vijeku i u južnu Ugarsku osobito u ravnicu između Dunava i Tise.

Prve seobe u Hrvatsku bile su u karlovački kotar i to u mjesta Bosance, Vukovu Goricu, Prilišće, Rosopajnik i Marindol. Svi ovi su se tečajem vremena pokatoličili i primili narječje starosjedilaca čakavsko osim Marindolaca, koji su do danas ostali grčko-istočnjaci i sačuvali svoje narječje štokavsko. Čakavsko narječje u selima Bosancima, Vukovoj gorici, Prilišću i Rosopajniku primalo je u 17. i 18. vijeku osobina kajkavskih te nam danas prikazuje neku mješavinu čakavsko-kajkavskoga narječja osim Vukove gorice, koja i danas imade karakter čakavskoga narječja.

Iza ove seobe slijedile su daljnje u modruško-riječku županiju poimence u Komorske Moravice i selo Hajdine u vrbovskom kotaru, pa u Mrkopalj (oko god 1600.), Sunger i Lič. Od ovih su doseljenika sačuvali grčko-istočnu vjeru i štokavsko narječje oni u vrbovskom kotaru, dočim su Mrkopaljci, Sungerčani i Ličani sačuvali štokavsko narječje, ali primili za Marije Terezije katoličku vjeru, a oni, koji nijesu htjeli primiti

katoličke vjere, odselili su se u selo Tuk kraj Mrkoplja. Starosjedioci iz toga kraja, koji su se privremeno odselili u Kranjsku i sobom donijeli kajkavsko narječje, nastanili se u Begovu razdolju.

Iza ovih seoba slijedile su nove u ogulinski, slunjski i vojnički kotar modruško-rijekačke županije, jaskanski, pisarovački, topuski, glinski, petrinjski, dvorski i kostajnički kotar zagrebačke županije i u neka mjesta bjelovarsko-križevačke županije. Te seobe zgdajale su se cijeli 17. vijek i početkom 18. vijeka. Svi ovi doseljenici sačuvali su grčko istočnu vjeru i štokavsko narječje. Što više poprimili su i mnogi starosjedioci katolici u tim krajevima štokavsko narječje.

U 17. vijeku prešli su neki doseljeni grčko-istočnjaci na tako zvano unijatstvo, najviše u jaskanskom kotaru u Žumberku, ali su sačuvali svoje štokavsko narječje. Svi ovi novi doseljenici u Hrvatsku nijesu bili pristupačni hrvatskoj knjizi. Nadošli su novi elementi sasna drukčije uzgojeni od svojih popova, donijeli su sa sobom svoje posebno narječje štokavsko i ćirilsko pismo. U takovim prilikama dakako da nije mogla hrvatska knjiga napredovati. Mimogreće spominjem, da su se Dalmatinci sa hercegovačke granice selili u Italiju i ondje osnovali svoje naseobine, o kojima govori medju ostalima grof Orsat Pucić.

Podatke o seobama grčko-istočnoga žiteljstva u Hrvatsku pribrao je prof. Manojlo Grbić u knjizi „Karlovačko vladičanstvo“

11. Zadaću u hrv. knjizi mjesto grada Senja preuzima Dalmacija najpače grad Dubrovnik.

Književni rad u senjsko-modruškoj biskupiji naročito u gradu Senju bio je dovoljan, da probudi Dalmaciju na književni rad u hrvatskom jeziku.

Mi se susrećemo u Dalmaciji sa književnim djelima, koja su nastala u senjsko-modruškoj biskupiji. Na prvom mjestu sa crkvenim prikazanjima, kojima za pisce ne znamo. Izgleda, da su ta prikazanja Dalmatinci našli već gotova u hrv. glagolskoj knjizi, te ih po tadanjem običaju samo prepisali ili preradili. I za neka prikazanja iz dubrovačko-dalmatinske literature, koja se danas pripisuju nekim pjesnicima, izgleda da su svoje originale imali u hrv. glagolskoj knjizi. Ovdje mislim osobito na Vetranićevo i Držićevo Posvetilišće Abrahamovo. Čini se, da se je Marin Držić držao više originala, dočim je Vetranic po običaju dalmatinskom više parafrazovao original.

Nadalje se susrećemo sa bogoljubnim pjesmama, kakovih nalazimo i u hrvatskoj glagolskoj knjizi.

Da su naši popovi glagolaši znali pisati pjesme svjetovnoga sadržaja, pokazuje nam pjesma, koju sam štampao u svojem izdanju knjižice „Cvet mudrosti vsake“, ali su se ugrabili takovu pisanju, jer im je bila prva briga spas duša svojih vjernika a ne zabava u taštlim ljudskim grijesima.

U Dalmaciji, gdje su se i svjetovnjaci stali zanimati za hrv. knjigu, dakako da je bilo drukčije. Tamo se je pored bogoljubne pjesme stala njegovati i ljubavna, pa se mi odmah na

početku dubrovačko-dalmatinske literature susrećemo sa velikim zbornikom ljubavnih pjesama, koji se danas općenito pripisuje pjesnicima Šišku Menčetiću i Djori Držiću. Meni se ne čine Menčetić i Držić jednim pjesnicima toga zbornika, kada se osvrnem na tadanje literarne prilike. Običaj naime bijaše, da su književnici prikupili u svoje zbornike svu književnu radnju, koja im je bila poznata i do koje su mogli doći. Prema tomu držim da su Šiško Menčetić i Djore Držić prikupili u svoj zbornik sve ljubovne pjesme, koje su bile poznate medju njihovim prijateljima u Dubrovniku. Dapače i neke narodne su uvrstili u svoj zbornik. Dakako da su i oni mnogo takovih pjesama ispjevali. Glavna bi bila prema tomu zasluga njihova, da su te pjesme sabrali i poredali po nekoj osnovi, radi česa ih je i prozvaao Jagić hrvatskim trubadurima.

Novo bijaše da su dalmatinski književnici napuštali glagolsko pismo i počeli pisati latinskim slovima i talijanskim pravopisom. Od glagolskih dalmatinskih pisaca ističu se u prvoj polovici 16. vijeka najviše fra Šimun Klimantović i fra Šimun Glavić.

12. Utjecaj hrv. glagolske knjige na bosansku.

Nema sumnje, da je hrv. glagolska knjiga utjecala mnogo na bosansku knjigu već u 15. vijeku. To nam potvrđuju gore pomenute hrvatske glagolske listine. Ali i u 16. vijeku pisalo se je glagolskim pismom u Bosni, košto nam potvrđuju ove listine: jedna iz Ripča od 15. III. 1566., četiri iz Bihaća, i to od 4. XII. 1543., 15. VI. 1566., 15. VI. 1566., 29. VI. 1573., jedna iz Huma kraj Ripča od 8. VII. 1510., jedna iz Peći od 7. I. 1543., jedna iz Izačića od 17. III. 1566. i osam sa bosanske granice, i to od god. 1545., od 21. II. 1566., 24. IV. 1566., 25. IV. 1566., 27. IV. 1566., 15. V. 1566., 21. IX. 1566. i jedna bez godine.

Ali u Bosni postojalo je još ćirilsko pismo već od 12 vijeka. Kad su bosanski franjevci baštinili hrv. knjigu od popova glagolaša, napose od svoje braće franjevaca, nijesu htjeli napustiti svoga ćirilskoga pisma, već su ga prilagodili u 16. vijeku kurzivnomu glagolskomu pismu, te se je tako promijenjeno ćirilsko pismo prozvalo bosančicom.

Najstariji poznati nam književnik bosanski Matija Divković je većinu svojih djela našao u hrv. glagolskoj knjizi, popravio ih, t. j. dijalekat čakavski zamijenio je sa štokavskim, kakav je bio poznat u južnoj Bosni, i štampom izdao a katkada i pre-radio.

Svoje Beside našao je Divković obradjene u glagolskoj knjizi, košto nam jasno pokazuje akademijski rukopis IV. a. 95. iz god. 1541. i još dva druga, jedan od 1558., a drugi oko g. 1560., koje su naši glagolaši obradili po djelu njemačkoga dominikanca Ivana Herolta „Sermones discipuli de tempore et de

sanctis cum exemplorum promptuario et miraculis beatae Mariae virginis“. Svoja Zlamenja ili čudesa blažene divice Marije našao je Divković već u Ivančićevu zborniku i još više u knjizi Mirakuli slavne devi Marije od 1507. Plač blažene divice Marije našao je Divković već u glagolskom rukopisu 15. vijeka, akad. IV. a. 92., i u Klimantovićevu ritualu. Držim pouzdano, da je Divković našao i u glagolskoj knjizi svoje prikazanje Posvetilišće Abramovo, koje je vrlo slično Posvetilišću Abramovu, koje se pripisuje Marinu Držiću.

Najstarije hrvatsko književno djelo Cvět vsake mudrosti dospjelo je u ćirilsku bosansku literaturu već rano košto nam pokazuje jedan rukopis napisan u Dubrovniku god. 1520., što se je nalazio u Kukuljevića i što ga spominje Jagić u svojoj knjizi: „Prilozi k historiji književnosti“ na str. 4.—14., a kasnije e ušlo i u djelo bosanskoga pisca fra Pavla Posilovića „Cvijet od kriposti“ I. izdanje 1647.

Kada su bosanski Franjevci izašli na glas svojim književnim radom, prepisivali su opet hrvatski franjevci njihova djela (glagolicom). Osobito lijep primjer pruža nam za to zbornik fra Antona de Pope, koji se čuva u arhivu Jugosl. akademije pod sign. I. a. 45., što sam ga opisao u svojoj Hrvatskoj glagolskoj knjizi na str. 179.—182. Fra Anton de Pope rodio se je u selu Brscima na otoku Krku oko god. 1600., t. j. bio je mlađji savremenik Matije Divković i malo ne sva njegova djela u svoj zbornik prepisao. God. 1625. bio je u samostanu sv. Mikule na Porozini na otoku Cresu, a god. 1630. u samostanu svete Marije na Glavi otoka (Glavotoku) na otoku Krku.

SADRŽAJ :

Predgovor	3
1. Pristup	5
2. Glagolsko pismo	7
3. Hrv. knjiga u 15. vijeku u Vinodolu i u senjsko-modruš- koj biskupiji	9
4. Sačuvana svagdanja proza iz senjsko-modruške biskupije u 15. vijeku	12
5. Iz senjsko-modruške biskupije širi se hrv. knjiga u su- sjedne krajeve u 15. vijeku	14
6. Grad Senj za staru hrv. knjigu	17
7. O jeziku i pismu književnoga rada u senjsko-modruškoj biskupiji	20
8. Književni rad na Rijeci	22
9. Razlozi, s kojih je grad Senj prestao biti kulturnim sre- dištem hrv. naroda	23
10. Novi naseoci u opustjelim hrv. krajevima	26
11. Zadaću u hrv. knjizi mjesto grada Senja preuzima Dal- macija najpače grad Dubrovnik	28
12. Utjecaj hrv. glagolske knjige na bosansku	30

